

INTERVISTË ME MARIJA BASLLER KARAMATIQIN

Janjevë | Data: 6 gusht, 2019

Kohëzgjatja: 78 minuta

Të pranishëm:

1. Marija Basller Karamatiq (E intervistuar)
2. Anita Susuri (Intervistuesja)
3. Besarta Breznica (Kamera)

Simbolet e komenteve në transkriptë të komunikimi jo-verbal:

() - komunikim emocional

{ } - i intervistuari shpjegon me gjeste

Simbole të tjera në transkriptë:

[] - shtesë e tekstit për të lehtësuar kuptimin

Fusnotat janë shtesa editoriale që japin informacion mbi vendbanime, emra apo shprehje.

Pjesa e Parë

Marija Basller Karamatiq: Unë kam qenë... jam Marija, aha kah ti [i drejtohet intervistueses] Marija Paliq. E martuar Paliq, përndryshe Karamatiq prej babait. Dy fëmijë i kam prej martesës së parë, kaq. E bashkëshorti është quajtur Sebastian. Kam qenë e martuar në familjen më të madhe e më të pasur e në fund të gjitha i ka marrur shteti, asgjë nuk kemi pasur. Pastaj bashkëshorti ka filluar të pijë, gjithnjë i dehur ka qenë. Kështu që, kam kaluar shumë keq në jetë me dy fëmijë. Më shumë natën qaja, ditën qeshja, që askush të mos e kuptoj a kam apo s'kam, kështu. E kam vajzën e madhe, Paulina quhet, Pashko është i dyti, Pashko quhet djali dhe kështu.

Kam tejkaluar shumë gjëra, pastaj bashkëshorti ka qenë, nuk e kemi ditur prej çka, ai pinte shumë. Ne kemi menduar që është prej rakisë, e ai ka qenë prej veshkëve [i sëmurë]. Të dy veshkët i janë tharë pastaj prapë aty, spitali, nuk ke, nuk kishim për një copë që thonë tonët lartë në Zagreb *kruh*, këtu bukë. Nuk kemi pasur e me të gjithë e buzëqeshur, e mirë për të gjithë, gjithçka kinse okej, e natën qaja. Dhe kështu ka kaluar e gjithë kjo, për së gjati dhe tërthorazi. E kam pasur vjehrrën, edhe kunati pinte, gjithashtu edhe ai ka vdekur i ri. Bashkëshorti më ka vdekur i ri, me 35 vjet. Unë e ve kam mbetur në moshën 28 vjeçare, dhe kam luftuar për jetën. Vija këtu tek nëna, ata kanë pasur, pastaj kanë filluar vëllezërit të punojnë dhe nganjëherë babai më sjellte nga Maqedonia molla, çkado që sjellte, gështenja pak dhe kështu.

Pastaj jam punësuar te “Metaliku” në Janjevë. Kanë qenë pagat e mira kur kam filluar unë, filloi paga minimale (qesh). Ja, çfarë të them. Kështu ka kaluar e gjithë kjo. Pastaj një fqinje e jona poshtë në Janjevë, poshtë në qendër e ndërtonte shtëpinë. Më tha, “Hajde me mua, hajde me mua të shkojmë në Turqi”. Ka dashur të blej, ka dëgjuar që në Turqi ka perde të mira dhe llambadar dhe shkuam atje me të. Unë i them, thashë, “Ollga, e di çfarë, unë kam pagë minimale”. Ato 600 dinarë, me dinarë ka qenë atëherë, nuk e di tash të të tregoj sa. “Jo, unë po ta paguaj rrugën dhe po shkojmë”. Unë kam shkuar atje dhe e kam parë atë botën, ato gratë si shkonin këto nga Zagrebi, Beogradi, nuk ka vend prej nga nuk kanë qenë. Atëherë, atëherë kanë bërë tregti, gratë shisnin në rrugë, dhe nëpër shtëpia, gjithkund.

Dhe mua një zotëri turk më thotë, me prejardhje ka qenë nga Bosnja. Kështu, njeriu fliste qartë, bukur dhe thotë, “Zonja Marija, ju jeni” thotë, “për biznes” thotë. Unë fillova të flas, a e di, ashtu bëja shaka pak. Thashë, “Po çfarë biznesi?” Thashë, “Unë punoj te ‘Metaliku’”, thashë “nuk e kam asnjë cent”. Thashë, “Kjo gruaja po ma paguan [rrugën], unë, çfarë biznesi?” E ai thotë, “Jo, jo, ju jeni për biznes. A dëshironi mall?” Thotë, “Pastaj m’i sjell [paratë]?” Thashë, “As në çmenduri”. Pastaj ne jemi kthyer mirë në shtëpi, e unë kam ardhur me këtë, ne i thërrasim, ata janë si turq të vjetër hoxhallarë kanë qenë këtu. Radan, ai ka qenë shef i kuzhinës dhe kështu ka qenë. Unë i flas, ai më pyet fillimisht thotë, “Marija, si ke kaluar,” thotë, “në Turqi si ke kaluar me Ollgën?”

Thashë, “Dëgjo, Halim, i kam parë ato gratë, atë popull”, thashë. Ai më thotë, “Mundesh edhe ti”. Thashë, “E di çfarë, unë mundem”, thashë, “por ti e di që nuk e kam asnjë cent, dy fëmijë”, thashë, “në atë shtëpi të madhe”, thashë, “asgjë nuk kam”. “Po e di”, thotë, “por...” “A do më lejoje ti mua” thashë, “që unë të shkoj nëse ti...” Kështu, e ai thotë, “Po sa më përket mua, bën”, thotë, “por ti si të duash”. Por, unë thashë, “Unë nuk kam para, njeri i Zotit, nuk kam”. Ai mendohet dhe më thotë, “A e di çfarë Marija”, atëherë ka pasur popull dhe “vjen një shqiptar, shumë është i pasur”, thotë, “ai ju ndihmon shumë njerëzve sidomos atyre që janë punëtorë”. Thotë, “Ai do të vij në njërin prej ditëve për drekë apo darkë, unë do të të njoftoj dhe t’ia tregoj fillimisht pak situatën pastaj do të...”

Nuk kanë kaluar tri ditë, katër, ai njeri me disa drejtorë të lartë prej Metalikut kanë ardhur poshtë [në Janjevë]. Thotë, Halimi ky shefi, thotë, “Marija, vendose përparësen, ti atje shërbe dhe do të njihesh me atë njeriun”. A më beson që as emrin nuk ja di atij njeriut. E këtë e kam dëgjuar prej gojës së tij, njëqind dyqane, 110 dyqane i ka pasur dhe 110 të dashura. Eh, kjo është histori, ashtu është. Por për disa gjëra nuk është e rëndësishme kjo, për mua si njeri ai ka qenë... dhe ai më pyet, “Marija, ju jeni zonja Marija?” Thotë, “Kam dëgjuar, më ka treguar Halimi, shefi juaj që i keni dy fëmijë, që jeni e ve. Mos mendoni që po ju vardisem”. Kështu më ka thënë, “Unë do të doja t’ju ndihmoj”, thotë, “njerëzit dembelë nuk i dua, por punëtorët i dua shumë. Ty të ka lavdëruar”. Dhe thotë, “Sa para të nevojiten për Turqi?”

Dhe unë i them, “500 marka. Dhe garderobën e parë që e shes, unë do të t’i kthej paratë”. E ai më thotë, “Çfarë do të bësh me 500 marka, e dashur Marija?” Thotë “Hotelin, rrugën”, më thotë ai mua “edhe mallin duhet ta blesh”. Thashë, “Po unë për herë të parë po shkoj, unë as që e di”, unë kështu i thashë. Me të vërtetë, nuk e di sepse ne askund nuk kemi shkuar jashtë Janjevës. Ne nuk kemi ditur as për deti, as për asgjë. As në Zagreb, tezen e kemi pasur në Zagreb, unë njëherë ashtu si vajzë kam qenë. Nuk dinim për më mirë. Dhe kështu ka qenë, gëzimi ynë i vetëm ka qenë kjo Letnica ku është, vend i shenjtë, aty shkonim, aty. Dhe për këtë fëmijët ishin të lumtur dhe qanin nëse ndonjë prind apo nëna ime nuk dëshironte të shkonte në Letnicë. Ka qenë një lumturi.

Dhe ai njeriu mua m’i ka përgaditur njëmijë marka, mua për... unë i shikoj, unë i them, “Shumë është”. “Nuk është shumë. Ta paguash hotelin, ta paguash”, thotë, “duhet të flesh një natë, duhet autobusin” thotë, “ta blesh mallin”. Thotë, “Marija, unë po t’i jap këto”, thotë, “nuk dua as unë ty të shoh, ndoshta

këtu vij për drekë, as ti mua. Paratë i ke”, thotë, “nuk ka kthim, por dhashtë Zoti që ti të kesh sukses dhe të shkosh të punosh” thotë, “sepse unë e dua njeriun i cili punon”. Dhe kështu ka qenë. Unë Halimit i them, ka qenë diku e marte, e mërkurë, unë i them, “Unë po shkoj të premten në Turqi”. I lë unë fëmijët në shtëpi, nuk është askush në shtëpi, vet, unë në Turqi. Këtu Ollgës i them, më pyeti, autobusi ka qenë, “Ku po shkon Marija?” Thashë, “Po shkoj për Turqi”. Thotë, “A je çmendur?”

Ajo gruaja frikësohet shumë, e di. Kanë thënë kinse turqit i grabisin gratë ajo, kjo, a e di. Ka qenë frikë, e për besë nuk e di, mua ma ka dhënë Zoti ashtu dhe nuk kam pasur frikë askund kudo që kam shkuar. Dhe unë nisem për Prishtinë, e rezervoj biletën, me ata shoferët gjithmonë kam shkuar pastaj. Fillimisht shkoj sepse ku të shkoj, nuk e njoh askënd tjetër përveç atë Arifin të cilin e njoh aty, te ai kam shkuar. Ai njeriu më pyet, “A ke shkuar ti apo keni qenë në Turqi, apo keni shkuar në shtëpi?” “Arif, kam shkuar në shtëpi”, thashë, “dhe jam kthyer prapë”. “Hajde falë Zotit”. Ato që i ka pasur ai i kam marrë dhe pastaj më ka ndihmuar edhe diku tjetër t’i marrë. Unë kthehem prej Turqisë, dhe a më beson që kur kam ardhur unë, poshtë kanë qenë ata të pasurit tonë, këta Paliqët që punojnë edhe sot e kësaj dite, që i kanë të gjitha aty.

E kjo Ollga e ka pasur vajzën, prej diabetit ka qenë shumë e sëmurë. Mua më ka ardhur gjithmonë keq dhe shkoja te ajo. Dhe pastaj mjaft ka qenë e sëmurë, dhe është verbuar prej atij diabetit. Por ajo atëherë ka qenë ende ashtu a e di, insulinin e merrte dhe kështu. Dhe më thotë, “Micika”, ashtu secili më thërret në mënyrë të vet, dikush Mare, dikush Micika, më nuk e di më se si njerëzit, por me Marija këtu në Janjevë nuk do të më gjeni, ja kështu është. Më thotë, “Rri ti me nënën time këtu, e unë po shkoj këto gjëra”, thotë, “t’i dërgoj të gjitha te këta Paliqët”. E paketon çantën, ata kanë pasur mjaft fëmijë, dikush dymbëdhjetë, dikush trembëdhjetë, shtatë, tetë. Ajo e ka dërguar vetëm te njëra familje, ajo i ka shitur të gjitha, unë vetëm ja kam treguar çmimin, ajo m’i ka sjellë mua paratë. Unë vi me çantë të zbrazët, fëmijët më takojnë, më presin, “Po ku i ke teshat nënë?” Unë, “I kam shitur të gjitha”. “Ku i ke shitur?” Pyet. “Paj”, thashë, “Finka e Ollgës i mori të gjitha gjërat, të gjitha i shiti”.

Erdhi motra ime dhe gruaja e vëllaut, ata më thërrasin Mare. “Mare”, thotë, “ku i ke teshat?” “Paj”, thashë, “Finka i shiti”. Thotë, “E ne të lumtura që do të shohim diçka”. Thashë, “Asgjë kësaj here”. Unë prapë paratë i mblodha, i kam pasur dhe i them Halimit, “Halim, ku është ai njeriu?” Thashë, “T’i kthej paratë”. “Marija ai nuk po vjen më këtu. Mund ta thërras dhe t’i tregojë njeriut që mund t’ia kthesh paratë”. Ai ka thënë, “Unë kam thënë që po ja fali dhe ajo gruaja nuk do më sheh më, por Halim a ja ka filluar?” “Po”. “Më vjen mirë”. Kështu që, nuk e kam parë atë njeriun. Pastaj kam shkuar, më kanë dhënë leje prej “Metalikut” të shkoj çdo fundjavë. Pastaj punoja për njerëzit e mi këtu.

Ndonjë grua që ka ashtu, më porosite xhakët të lëkurës për nusen, unë menjëherë në Turqi ja përshtatja. I kam pasur edhe vëllezërit, shumë janë modernë, kanë shumë shije për veshje dhe për të gjitha. Unë menjëherë i përshtatja këmbishën më të lirë, pastaj atë fundin, shorts, si të duash, ua përshtatja unë menjëherë në Turqi dhe të gjitha. Edhe kompletet ua dërgoj, këpucët që i kanë kërkuar, të gjitha. Dhe kur vija të gjitha aty, dhe kështu e kam kaluar këtë jetën. Mund të them, ashtu, dhe tani

ata shoferët më njihnin si shkoja dhe ata gjithnjë më thoshin, “Marija, ti nuk je për këtu”, thotë, “por ti je për Zvicër”. Thotë, “Ti je punëtore e madhe”. Dhe sot, nesër unë ju them, “Çfarë Zvicer?” Unë as që kam ditur që ekziston Zvicra dhe si është dhe çfarë është. A e di, kjo ka qenë e çuditshme për neve, si për nënën time dhe të gjithë. Kur nuk din më mirë, mbetesh këtu. Atëherë thashë, “Mirë”.

Por për Zotin, kur Paulina e përfundoi klasën e tetë, unë kam dashur shumë që ajo të shkoj në Lipjan për frizere. A e di, punë e mirë është ke gjithnjë dinarë dhe kështu. Gjithmonë mund t’ia rregullosh dikujt edhe në shtëpi dhe kështu. Por si ka filluar ajo, kanë filluar në Lipjan demonstratat, të gjitha këto. Unë shkoj vet në Prishtinë, te stacioni i trenit i gjej, ju them, “Dua [të shkoj] në Zvicër”. Dhe kështu ka qenë. Thotë, “A dëshiron ti Marija të shkosh për fundjavë tek vëllau im në Cyrih?” Thotë. “Nuk po të lë”, tha, “në rrugë, nuk po të lë, por tek vëllau im në Cyrih”. E para kësaj e kanë dërguar një boshnjake, e ajo e ka prishur punën, çfarë të bësh, dhe ai vëllau e ka thirrë njërin. Atë e kam pasur edhe si djalë edhe si nënë. Nga Peja ka qenë Bekimi edhe ai ashtu e ka pasur jetën. Ka shkuar, babain e ka pasur të dehur shofer i autobusit. Nënën e ka pasur, shumë e ka dashur nënën.

Kur kam shkuar për Zvicër, tash vëllau i tij nuk dëshiron të pranoj më dhe po frikësohet. Prapë ajo boshnjakja ka shkuar dhe e ka prishur punën, ai e ka thirrë atë Bekimin. Bekimi erdhi te unë, “Marija”, tha, “mos u frikëso. Unë jam fëmija yt”. Thotë, “Unë e di si kam kaluar, tre dajë i kam këtu. Unë kam menduar që do të më mbrojnë ata. Por unë është dashur të martohem”, thotë, “njëfarë Kristine, por falë Zotit është e mirë dhe ma ka dhënë jetën”. Thotë, “Letrat. Ajo është prej këtu”, tha, “por nëse më dëgjon dy fjalë do të t’i them. Nuk ka problem që je tek unë dhe deri sa nuk gjen punë, nuk je rëndesë për mua. Por a do të më dëgjosh apo do t’i dëgjosh të tjerët sepse ka edhe tek ju edhe tek ne të këqij”. Tha kështu. Thashë, “Jo Bekim, si të thuash ti”, “Unë do të ta gjej punën, unë të gjitha”. Dhe kështu kam shkuar.

Por mund të të them që kur kam shkuar, nuk kam guxuar vëllezërve, nënës t’u tregoj që po shkoj për Zvicër. Unë fëmijët i kam lënë te ajo shtëpia e madhe. Voglushja ka qenë në klasën e tetë e ky voglushi në klasën e gjashtë, dy vite kanë dallim. Me lot e kam tejkaluar atë Zvicrën dhe të gjitha, shumë e vështirë të them të drejtën, shumë vështirë. Kështu që, kjo ka qenë. Ta përfundoj Zvicrën, kam punuar lartë e poshtë. Ai njëri kurrë nuk më ka mashtruar, më ka thënë, ai zvicerani ka kërkuar t’ia gjejnë një grua. E unë dola për kafe pak në qytet, dhe ai më thotë, “Marija, a dëshiron të punosh, ta pastrosh shtëpinë? Si në Zvicër të përgadisësh?” Kur më ka kapur koka, kurrë nuk kam pasur dhimbje koke. Thashë, “Si do ja bëj unë, të pastroj dua, por të përgadisësh,” nuk e din ti ushqimin zviceran, nuk mund të merresh vesh. As të, asgjë, sepse ishte kanton francez.

Kur kam shkuar, ai njeriu zviceran i divorcuar, ai menjëherë u dashurua në mua. E unë, çfarë të bëj tani, të shkoj në shtëpi. Dhe unë e thërras Bekimin, por nuk mund të kuptohem, ku për sherr m’u rritën thonjtë. Dhe ai më pyet, kafe, atë e kam kuptuar, po espresso, të gjitha. E unë atëherë pija edhe duhan, dhe ai kur më erdhi kafeja, unë desha ta nxjerrë duhanin dhe ai më thotë, “Askush nuk e pi”. Janë tre kate, është e stërmadhe e tëra, {hap duart për ta shpjeguar} bujqësi. Thotë, “Në këtë shtëpi nuk pihet

duhani”. E unë menjëherë kisha frikë, unë e kthej duhanin në çantë, por tani ai ka frikë që unë do ta lë, nuk do të jem aty, të shkoj të punoj. Pastaj mua, “Merre duhanin”. Unë thashë, “Jo, jo”.

Kjo dhe pastaj e kam ditur, ai më thotë “*Tres jolie*” [frëngjisht - shumë bukur] për thonjtë a e di. E unë i them, “Do t’i shkurtoj”. Kështu {tregon me duar} i them sepse nuk di frëngjisht. “A jo, jo”, thotë, “shumë janë të bukur”. Dhe të gjitha këto. Dhe pastaj ai ka frikë dhe më thotë, “Jo, Marija, merreni ju duhanin”. Unë nuk dua, ai më thotë mua, “Më fal, *sorry*” [anglisht - më fal] thotë. Ai duhanin e mori vet, ma ndezi, ma dha kafën për ta pirë dhe të gjitha. Unë i them, “E kam numrin e Bekimit. Nuk do të vij më për mua Bekimi”. Dhe ai Bekimi më thotë, “Ku je Maro?” Ai gjithnjë Maro më ka thirrë. Thashë, “Bekim, aty dhe aty. Ai do të ta shpjegoj ku jam, për punë kam ardhur”. “Kush të ka sjellë?” “Hajde”, thashë, “tregim i gjatë dhe do ta rrëfej”.

Erdhi Bekimi lartë te unë dhe ai foli, djaloshi flet perfekt frëngjisht. Dhe ai i thotë, “Të tjerët nuk vijnë në konsideratë më. Nëse dëshiron që Marija të punoj, unë dhe ti mbajmë përgjegjësi për të”. Dhe kështu ka qenë...

Anita Susuri: Kjo ka qenë atje në?

Marija Basller Karamatiq: Në Zvicër, në Zvicër dhe kështu ka qenë. Pastaj aty, e gjithë kjo ka shkuar përmes Bekimit, kam punuar kam mbledhur duhan. Kurrë nuk kam mbledhur duhan, ato e duart nuk... e qaja për fëmijët me lot. E ai ndalet te makina e kështu, e ai më thotë, “Nëse unë jam gjallë, ne do t’i [marrim]”, thotë, “edhe Paulinën edhe Paskalin” atëherë Pashko im, Paskal a e di, “Do të vijnë edhe fëmijët këtu dhe kështu”, dhe e gjithë kjo kaloi ashtu. Mpshtjellt, mpshtjellt, pastaj e kam lënë. Vëllezërit atëherë kanë qenë e di ashtu si jugosllavenët, a e di, atëherë ende jemi konsideruar si jugosllavenë. Dhe me të vërtetë shumë gra janë martuar, pastaj janë divorcuar e menjëherë i merrnin letrat zvicerane, gjithçka okej, gjithçka ka qenë. Dhe kështu që, çfarë të bësh jeta ka qenë e tillë më shumë, të thashë më shumë me lot, por këtu, tani do të të tregoj për këtu.

Bashkëshortin e kam pasur shumë të sëmurë gjithë natën menxi merrte frymë. Në Prishtinë, prej Prishtinës e kthejnë nuk kanë se si t’i ndihmojnë. E ka pasur një vajzë të motrës në Amerikë, ajo kishte folur dhe ishte konsultuar me mjekët, atij i thonë që i janë tharë veshkët dhe nuk ka më shpëtim. E dy fëmijë kërkojnë për të ngrënë, kërkojnë, nuk ke as tharm të bësh bukë, ja çfarë të të them tjetër. E ai i sëmurë e vinin njerzit për ta parë, nuk e di, nuk e di çfarë të them. Vjehrra e moshuar. Të tregova që edhe kunati pinte. Pastaj bashkëshorti ka bërë pak më mirë kinse dhe shkoi në deti, shkoi në deti në Novi Vinodolski atje tek Crikvenica. Vtëm sa ka shkuar, e ka gjetur vendin, mua më thërret ai rrëzohet dhe fryhet i tëri për shkak të veshkëve.

Dhe ne nisemi për Zagreb dhe shkoj unë atje me dy fëmijët. Nuk ke lidhje, nuk din asgjë sikur tani që të thashë për Janjevë. E kanë gjetur, ai e gjeti banesën, as nuk e di ku është, as si është, as çfarë është. E ai në spital në Rijekë, pastaj frikë për fëmijët, fëmija po shkon kah deti, nuk di nga të shkoj në cilën

rrugë, mund të shkosh në secilën. Dhe kthehesh poshtë, por kur ti nuk e di, çdo gjë është e huaj, e çuditshme. Këtu nuk jemi sharë, shumë rrallë për Zotin, e në deti e di ti çfarë njerëz ka. Unë pastaj njërin e godita kur më shau ashtu, dhe unë atë {demonstron një shuplakë} *tras* {onomatope}. Ai thotë, “Pse po më godet Marija?” Thashë, “Pse po ma shan Zonjën [Shën Marian]? A beson ti në Zot, a je kroat apo jo? Gjithkush e ka të veten por...” Thotë, “Ti nuk je normal”. Dhe kështu bashkëshortin e kam pasur në spital, unë me dy fëmijë dhe kam punuar e nuk kishte kush të m’i sjellë rrobat nga Zagrebi.

Por falë njerëzve të mirë, ka të mirë dhe të këqinj. Gjithnjë disi më janë hapur dyert por jo, që ka qenë bukur, nuk ka qenë fare, çfarë të them. Kështu, dhe ujë nuk ka pasur shkoja tek bunaret për të marr ujë për t’i marrë dy kova që të lahesh... Gjithçka. Prandaj po të them edhe nënat tona mjaft kanë kaluar dhe plus gjyshja ime, kjo ka qenë *ihhi* {onomatope}. Unë kam qenë pak më mirë se ato. Gjyshja ime nuk ka pasur, deri sa ka vdekur gjithkund ka shkuar në këmbë. Të gjithë e dinë që ajo ka shkuar në këmbë në Prishtinë. Gjithkund ka shkuar në këmbë, në Letnicë 12-13 orë dhe e uritur pa asgjë, një patate apo spec turshi edhe gjatë stinës së verës. Ju thoshte këtyre grave, thotë, “Mos e hedhni atë turshinë, ruajeni”. A e din si bënin turshi dimrit kur bënim? Ajo i merrte kur udhtonte në këmbë [gjatë pelegrinazhit]. Kështu ishte. Jeta nuk ka qenë e bukur, çfarë t’ju them. Nuk ka qenë fare e bukur, por neve na ka mbetur kjo Janjeva që na ngreh me të gjitha këto.

Tani jam mirë, tani e kam mirë të të them të drejtën, ja kështu. E kam djalin, në Zagreb është, punon në deti, nuk është shumë bukur dhe përrallore por mirë është. Ka fëmijë, fëmijën e ka në vit të parë të shkollës së mesme, kjo është krenaria ime. Për fëmijët kam qenë gjithnjë krenare dhe nusen e kam nga Zagrebi. Kur pyesin tonët, janjevasit që janë atje, i pyesin fëmijët, “A është nëna e jona?” A din. “Jo”, thotë “nëna nuk është e jona, babai është i joni”, e di kinse është janjevas, e nëna nga Zagrebi, kjo është ajo. Dhe e kam tani pensionin, e zvicerani pastaj është kthyer me mua. Djali nuk ka dashur në Zvicër, i ka humbur edhe letrat të gjitha. Atëherë punohej pas luftës, me vëllezërit e mi punonte aty, bukur e ka pasur. E vajza e re ka ardhur menjëherë me mua. Ajo ka punuar, ndërsa djali ka mbetur aty. E unë pastaj atje lart [në Zvicërr] me vajzën kemi punuar, ai nuk donte.

Ia blejtëm një veturë, ai njëherë ka ardhur, ka filluar të punoj në një fabrikë të hekurit. E duart kur vinte prej punës {fërkon duart} dhe kjo Paulina kur vjen prej punës edhe ajo punonte. Fillimisht ka punuar mjaft në restaurant me mua. Pastaj ajo gjuhën, ishte fëmijë dhe e re, e ka mësuar gjuhën perfekt dhe punonte në fabrikë. Dhe ajo kur erdhi, “Çka është kjo?” Thotë “Po duart” ky, “Ah, ndaloje, unë dhe nëna do të punojmë, ti nuk do të punosh”. Dhe kështu ka qenë. Ai kthehet pastaj për Zagreb, pastaj ka qenë këtu në ushtri, në Zagreb, në fakt. Kur është kthyer nga Zagrebi, më kanë thirrur në Zvicër, më pyesin nëse do të vij djali të qëndroj këtu dhe të shkoj në shkollë të mësoj apo diçka ose letrat anulohen. E pyesim, “Pashko, a do të vish?” “Jo, nuk dua. Unë e kam mirë në Zagreb”. Nuk i dëshiron letrat, u kry. Tani u pendua, por kot e ka. Kështu është kjo.

Nuk e di çfarë t’ju them tjetër, po të mos ishte... më kaloi me lot [jeta], më së shumti me lot. Ja tani kam ardhur këtu por falë Zotit ekziston kjo teknika tani, shumë bukur. Këta telefonat po them për

fëmijët, për rininë shumë keq. Shumë janë të ngarkuar, por për neve kështu po shihemi në kamerë, i shoh fëmijët, mirë janë, të qeshur dhe pastaj mua më vjen mirë. Dhe kështu... ja po të them vajza, tani është në Maroko edhe në Zvicër i ka dy shtëpia, bukur e kanë. E ka bashkëshortin shumë të mirë dhe të gjitha këto. Djali është këndej, po lufton me dy fëmijë dhe kështu, nuk e di. Nuk e di çfarë të them. Është munduar shumë e tani ja ku është. Dhe tani po pres si e kthyer, prej kur, një vit e më shumë, jo, janë bërë dy vite prej se i kam dorëzuar letrat. Tani jam edhe e kthyer, por unë kam kërkuar nga shteti sepse ma kanë djegur [shtëpinë].

Nuk e di tani kush, a ka qenë fëmijë, kur nuk e kam parë nuk di asgjë çfarë të them por, por ata kur kanë ardhur e kanë shkatërruar të tërën. E kanë rrafshuar shtëpinë, a e din si është? Shumë e shëmtuar. E tani, tani askush nuk të ndihmon. Askush nuk dëshiron të të dëgjoj më, përfundoi. Unë i kam dorëzuar tani si e kthyer në vendin tim të ma ndërtoj shteti shtëpinë. Nuk po kërkoj shtëpi tri katëshe, po kërkoj shtëpi. Ja fëmijët, tani vajza do të vij në muajin e dhjetë, djali do të vij në muajin e dhjetë kur të përfundoj sezona, dhe unë e dua shtëpinë time. Nuk dua t'i pengoj nënës. Kur duhet edhe dy vëllezërit, ata vijnë gjithmonë dhe dikush kështu, dikush ashtu. Pastaj jemi shumë. Le të vijnë ata te shtëpia e tyre, e unë ta kam shtëpinë time, shtëpinë time që unë t'i pres fëmijët e mi, a e din. Kjo është. E tani, kur do të bëhet, a do të bëhet, nuk e di a do të punojnë apo jo.

Dua të shkoj një ditë, por kjo vapa edhe me nënën, të shkoj tek ai kryetari, president a çka është, i Lipjanit. Të shkoj të ulem pak, ta shoh njeriun dhe çka si është. A po jepin, a jo? nuk e di çfarë të them. Këta po thonë, unë kam dëgjuar që tani do të jepin para edhe për Janjevën të punohet, të rinovohen shtëpitë edhe këto të vjetrat edhe kishën dhe të gjitha. E tani, sa është e vërtetë, unë nuk e di, kështu kam dëgjuar, po flitet e kur ta shohim atëherë do të besojmë (qeshë), e kështu asgjë. Dhe kjo është ajo, por ja ti po e sheh gruaja me tetë fëmijë, ja ajo aty. Kush çka i jep, dhe kaq. Burri i punon tek këta Paliqët, sa i merr? 250 euro në muaj? Çka është ajo? Njëri fëmijë i shkoi në deti për të punuar, nuk mundet gruaja ta martoj atë fëmijën, çfarë të them tjetër. Ja kështu.

Dhe njerëzit ikin nga kjo, një nga një shkojnë, është e trishtë por e vërtetë. Por unë kam thënë, më nuk do të iki. Ja të gjithë le të shkojnë, unë kam thënë që unë do të mbes dhe kemi njerëz të mirë që na kanë mbetur me të vërtetë. I kam ata njerëzit e vjetër aty të cilët po paguajnë njëjtë por kanë ardhur disa nga fshatrat, edhe po vjedhin edhe po shkatërrojnë. Po ju vjedhin njerëzve pula, po ju vjedhin edhe, po them është keq. Në fakt, neve ende tani nuk na kanë [vjedhur] e kur do të ndodh, unë vet do të thoj, mos më vjedh, mos ma thyej ndonjë dritare. E kërkon këtë, ja merre (qeshë). Por askush nuk të pyet, kjo është ajo. Kështu që jeta ime është ashtu siç është, e trishtueshme por e vërtetë dhe kjo është. Por në përgjithësi, mirë, të gjallë e të shëndosh prapë, ja.

Anita Susuri: Unë do të doja të ktheheshim pak në fëmijërinë tuaj në Janjevë.

Marija Basller Karamatiq: Hajde, hajde në fëmijëri.

Anita Susuri: Më flisni pak për këtë.

Marija Basller Karamatiq: Për këtë tani? Hajt, hajt, tani çfarë të them tani. Fëmijëria ka qenë, ja nëna ka lindur çdo dy vjet. Babain e kemi pasur njeri shumë të mirë, kurrë nuk ka pirë, ka qenë punëtor të të them. Kur janë martuar, babai im kur është martuar me nënën, të ka treguar edhe nëna që e kemi pasur një shtëpizë. Gjyshën, gjyshja nuk ka qenë shumë në rregull sa i përket shëndetit mendor ashtu. Nuk e ka ndjerë kur ka pasur nevojë ajo, shkonte rrëzohej, grua e tillë ka qenë. Ka qenë shtëpi e vogël, një dhomë dhe një dhomë e vogël dy me dy dhe një holl. Pastaj babai ka filluar, ka punuar fillimisht te tonët ashtu siç të kam thënë si kujunxhi, punohej atëherë, lugët i bënin, pirunat ato a e di. Babai më punonte atje e nëna dhe gruaja e xhaxhait në, babai i sillte e ato duhej ta bënin derdhjen, dhe është dashur të... në ato fuqitë të tundet pastaj. Pastaj ajo të shkëlqej, ta përfitoj ashtu si argjend, sepse ka qenë fillimisht e bardhë dhe kështu.

Pastaj unë e vogël kam qenë, sa më kujtohet e gjithë ajo me gjyshen pastroja, shkoja te nëna, erdhi motra tjetër e vogla dhe kështu. Nënën e kam punëtore të madhe, nëna edhe gatuante, prej asgjë bënte diçka dhe kështu. Pastaj unë pak nga pak u rrita dhe shkoja, babai punonte atje. Pastaj filloi në Maqedoni të punoj, ishim të lumtur si fëmijë atëherë. Xhaxha ne nuk kemi pasur, xhaxhai ka punuar me vite në minierë. E pastaj babai kur punonte në Maqedoni na sjellte ato gështenjat, mollat dhe nuk kishte autobus por prej Lipjanit, kur i kishte ato qerret i thërrisnin a e din. Ky vinte, nëse nuk i kishte, shkonte në këmbë, në shpatulla i mbante çantat dhe mollat dhe deri sa vinte në Janjevë. Vinte për dy ditë, tri dhe prapë shkonte për t'i marr mallërat aty diçka.

Atëherë tonët e përpunonin plastikën si kjo lulja {tregon objektin} kjo, a e din ajo dhe kështu me plastikë kanë filluar disa. Kush ku shkonte dhe shihte diçka dhe kështu që kanë bërë gjithçka, poashtu shtypnin e punonin njerëzit aty. Dhe kështu ka qenë deri sa kemi filluar, pastaj pak nga pak. Pastaj babai na sjellte edhe kallëpe, si i ka parë atje, në shtëpi e ka bërë vet shkritoren. Ashtu mbi atë shtëpinë e kemi ndërtuar ato shtyllat ashtu, aty e ka ndërtuar dhe aty derdhej ai koksi përpunohej. Pastaj e ka marrë një punëtor që ajo të derdhet mirë e gjitha. Pastaj ne të qërojmë nga pak. Më kujtohet me tetë-nëntë vjet, nëna tashmë më ka vendosur të punoj, të qërohet ajo përreth a e di. Dhe ashtu bukur e të vendosen në ato kazanët dhe të tunden.

Fillimisht nuk ka pasur rrymë, prandaj është dashur me dorë të tundet ajo. Pastaj ka filluar, i pari babai im e ka vendosur këtu e ka marrë rrymën. Dhe kështu ka qenë e gjithë kjo. Punohej, nëna na mashtronte, “Hajde”, nëna thotë “unë nëna do t’ju përgadis”, ato gurabijet e vjetra ato, “vetëm ti puno”. Unë gjithë ditën, motrën e kisha nervoze, e ajo nuk donte ashtu, ajo shkonte në çarshi për të blerë ndonjë gjë. Unë i punoja të gjitha, kështu ka qenë. E me atë gjyshen, a e din si është, dhe nëna si lindte njërin e tjetrin a po e din ashtu fëmijë... Erdhi një kohë, babai mblodhi më shumë para dhe çfarë të bëj tha, “Do ta blejmë një tokë”. E di, kinse të ketë bereqet. Njeri i pasur ishte kush kishte tokë dhe vreshta. E nëna i ka thënë, “Çka po më nevojitet toka, kush do ta punoj? Por ta blejmë ne një vreshtë”. Më kujtohet kjo e tëra si fëmijë. “Hajt vreshtën”.

Dhe është pikërisht aty lartë {tregon drejtimin} ku është ajo shtëpia ashtu, kur shihet do të të tregoj. Aty edhe njëra edhe pjesa tjetër babai e ka blerë, ka dhënë para, ka blerë vreshta. Por tani, gjyshi im, babai i saj, ai ka pasur vreshta. Ai njeri ka qenë gjithnjë i pirë, por ka ditur të shartoj mirë. Shkonte nëpër fshatra, ju dërgonte qershia, dërgonte rrush. E sjellte prej ku shihte diçka të bukur pjeshka, pjeshkët pastaj qershia ka pasur ai. Pastaj, ai shartonte për nënën atje nëpër vreshta, i rregullonte vreshtat i vendoste ato hardhiat. Pastaj me të vërtetë kemi pasur rrush. Çfarë të bëj nëna, nuk kishim ku ta vendosim rrushin. Shkoi për ta blerë atë kasën ashtu është quajtur atëherë, tani nuk e di as këtu si i thonë. Mua më duket që edhe ata e quajnë, janë fuqi të mëdha dhe piquim raki.

Pastaj nuk kishim kazane, por unë si fëmijë dhe nëna i dërgonim tek komshinjtë poshtë, nëpër kova që të piquet rakija. E të sillet rakia këtej, a e din sa ka pasur aty? Dhe kështu pak nga pak. Pastaj babai mbledhi ca para, dhe gjyshja ende ka qenë e gjallë. Kemi qenë në atë shtëpinë e vogël. Nëna ka qenë shtatzënë me këtë vëllaun e gjashtë gati në muajin e nëntë. Erdhën xhaxhai dhe gruaja e tij, ka qenë stuhi e madhe dhe nëna, erdhi xhaxhai sepse e dinte që nëna ime frikësohet shumë prej murmurimave, vetëtimave dhe këto. Dhe kanë thënë, “Po shkojmë ta shohim Lubën, sepse gruaja është shtatzënë, e frikësohet shumë”.

Erdhën ata në ndërkohë, e bjen e shembet njëra atje {tregon drejtimin} ajo shtylla, bander e quanim, e rrymës dhe e ka ngrehur edhe tonën dhe telat aty kanë rënë. Dhe siç kishte lagështi, e nëna tani ata u nisën për në shtëpi dhe ajo t’i përcjell e ata e kanë aty shtëpinë. E nëna shtatzënë, kaq e madhe {tregon madhësinë e barkut}. Dhe ata thanë, më herët ka qenë kështu, nëse shtatzëna ose perin ose çkado ta heqësh, kinse bebja do të rrotullohet në bark. E ajo e merr atë telin e rrymës ta ngreh e kur e kapë nënën rryma {shpjegon me duar} direkt e ka dridhur të tërën. E ne fëmijët, ka qenë pikërisht nata e Zonjës sonë në Letnicë, e unë e lumtur me këta vëllezërit e tjerë që po shkojmë dhe shkuam poshtë te gjyshja t’ju tregojmë që po shkojmë në Letnicë sepse nuk e kemi ditur për nënën.

Të shkojmë në Letnicë ka qenë lumturia më e madhe, por më herët nuk kemi mundur pasi që nëna ishte shtatzënë, e babai do ta caktoj veturën dhe një njeri, nuk e di çfarë veture ka pasur. Atëherë kanë filluar ato veturat dikush t’i blej, të shkojmë në Letnicë por gjatë ditës për Nënë e Perëndisë. Unë shkova t’i them gjyshes që nënën këndeje e ka kapur rryma, nën rrymë ka qenë e tëra. Për fat babai ka qenë në shtëpi dhe unë po kthehem lartë prej gjyshes, po shkoj lartë, disa fëmijë të tjerë po vajtojnë, këta tonët po bërtasin, thotë, “Ah Lubën e ka kapur rryma, vështirë se do të...” dhe ne po qajmë, po qajmë fëmijët po shkojmë lartë. Kur kemi ardhur, babai po e ngreh nënën, rryma po shkon nëpër të. Ky po e ngreh andej-këndeje, njerëzit ishin mbledhur, nëna nën rrymë, po e ngreh nëpër bark, kaq i madh {tregon madhësinë e barkut}.

A e din si i kanë mbajtur ato dimijat. Nëntë metra material i ka pasur në ato dimija, plus boshqja¹ lartë që vendoset ajo. Dhe po e ngrehin andej, ai teli te ajo, në duar. Këndeje e ngrehin, teli shkon nëpër të.

¹ Boshqe - Përparëse me motive të qëndisura.

Babai më nuk e di se çfarë të bëj dhe fatmirësisht u hoq ajo. Si kanë ardhur fqinjet prej aty, një vajzë nuk është martuar, vonë është martuar dhe kur kanë dëgjuar, ajo erdhi. E kanë prerë gjelin apo pulën, nuk e di për nesër për [festën] e Nënës së Perëndisë, ajo ka ardhur me thikë e thika ka metal {shpjegon me duar}. Ne po qajmë, fëmijët vajtojnë, në shtëpinë e vjetër ka qenë kjo. Na janë afruar ato gjyshtet e vjetra të mos qajmë, të mos shikojmë e di. Dhe ky, dhe babait ju kujtua ajo boshqja që e ka pasur nëna, e ka vendosur në tel, e ka shkelur ta ngreh, dhe nënën e lëshoi rryma.

E kjo Nasta si ka qenë me këto, me atë thikën, atë e ngreh. Nasta menjëherë shkumë prej goje, me të gjitha, sytë kaq të mëdha. Nëna jo, ka shpëtuar. Ka pasur ari, në të nuk ka shkuar shumë, i ka pasur nëna dhëmbët e arit (qeshë). Erdhi doktori ka qenë një i vjetër, tani nënën në atë dhomën e vockël, ne si fëmijë rreth saj dhe kështu. Dhe ai thotë, “Prej fëmijës nuk ka gjë e gruaja është mirë”. Mirë, çfarë të bëjmë, u hoq. Pastaj babai e ngreh edhe këtë Nastën, menxi e kanë nxjerrë Nastën, Nastës flokët menjëherë i shkuan lartë {tregon me duar} kështu. Më kujtohet si sot, ka qenë e tmerrshme. Mirë, e nxori edhe Nastën. Nasta ka qenë në gjendje shumë kritike e nëna jo. As nuk i kanë dalur sytë as asgjë, mirë edhe Nastën e nxori babai, e tëra ka qenë, njerëz e popull, ne qanim si fëmijë. Pas dy javësh, tre, menjëherë vjen ajo [festa] e Zonjës së Vogël².

Babai është zotuar që do të shkoj te Nëna e Perëndisë në këmbë, në këmbë shkohet nëpërmes këtyre kodrave. Nënën e kapin dhimbjet e lindjes, nuk kemi kë ta thërrasim. Tani një njeri i joni me kamion na ka dërguar, dhe me kamion në Prishtinë. Ajo shumë vështirë lindte, unë jam e para por në Prishtinë u linda, nuk u [linda] këtu në Janjevë. Motra u lind këtu, vëllau më i madh dhe kjo, jo kjo u lind në Lipjan dhe Josipi vëllau. E këta, ne të gjithë jemi lindur kënde. Dhe ajo e lind fëmijën më të madh, më të gjatë dhe më të bukur (qeshë). Gjithmonë thotë ky vëllau i madh, “Pu nënën, si nuk e kapi rryma nënën kur ka qenë me mua [shtatzënë]. Mallkuar qoftë fëmija”, thotë “i rrymës” (qeshë).

Gjithmonë qeshim. Ai thotë, “Ky më i gjati, e unë si nëna”, thotë, “kaq i vogël” thotë. Gjithmonë aty qeshnim. Kështu është jeta. Pastaj kemi punuar. Nënës i ka hyrë ajo dëshirë, por me të vërtetë ka filluar vet. Pastaj çfarë do të bëjmë? Babai ka mbledhur pak para, ta ndërtojmë shtëpinë. Kjo ka qenë. I kemi caktuar, kanë qenë njerëz shqiptarë, Rexha është quajtur ai njeriu dhe njerëzit e tij shumë ishin të mirë. Kanë qenë prej lartë diku, erdhën e goditën shtëpinë, filluan, pastaj unë vëllaun atë që u lind me katër kilogram e gjysmë dhe më i madhi dhe më i miri, i qetë si bebe. Nëna filloi këtu me punëtorët, unë shkoja çdokund nëpër kodra gjerënikat i haja të gjitha ato. Unë atë këtu {tregon qafën}. Ai [vëllau] është rritur këtu mbi mua.

Dhe atje, na ka lënë një fqinje lartë një dhomë të qëndrojmë, derisa të ndërtohet shtëpia. Unë përgadisja atë që na ka dhënë Zoti, pite bëja dhe këto, e shëtisja vëllaun, e sillja vëllaun. Vetëm nëna t’i jep gji, dhe unë prapë kthehem shëtitëm, prapë gjirin t’ia jep. Fëmijët, kështu ka qenë. Dhe kur e ka ndërtuar shtëpinë, nëna nuk, nuk ka pritur as ta gëlqërosim, ta lyejmë me llaç shtëpinë dhe dhomën. Ne kemi hyrë në shtëpi pa dritare, i ka vendosur ato dritaret e vjetra të asaj shtëpisë së vogël, të vjetër.

² Feste e krishterë e cila shënon ditëlindjen e Shën Mërisë së Virgjër.

E vendoste nga një. Atëherë, nuk ka pasur tulla, por qerpiçë që atëherë punoheshin, njerëzit i bënin ashtu prej dheut. Aty kemi hyrë.

Qentë lehin, ashtu bërtisinin, nëna shikon, çohet gjithë natën, ne në një ashtu vetëm e ka përhapur një si qilim dhe kanë qenë atom dhe aty kemi fjetur. Pastaj nga njëra, kjo dhoma e parë {tregon drejtimin e dhomës} pastaj tjetra, gjithnjë kemi shëtitur. E kur kemi ardhur, babai pastaj ka filluar, unë pastaj pas kësaj edhe pak kur jemi rregulluar, shtëpia është dashur të gëlqeroset, kemi zbritur me banim poshtë. Poshtë kanë qenë ato fuqitë, rakia, të gjitha poshtë. Tani ku është kuzhina, aty. E atje {tregon drejtimin} babai ka shkrire lugë, ne kemi... dua të them mjeshtrit, të gjitha. Pastaj unë jam martuar dhe ka filluar puna. Ato të gjitha, i kanë punuar ato çantat e Judes³. Ndoshta të kujtohen, kanë pasur ashtu kur ngrehet dhe ashtu, ashtu i kanë thirrur ato çantat.

Babai, më kujtohet këtu Paulina ime e vogël, ai e ka sjellur materialin këtu. Kështu që, kanë filluar atëherë në puntori të punojnë, aty e kanë gërmuar puntorinë që të punohet. Pastaj, një nga një, pastaj këndeje, pastaj muret. Tamam, vëllezërit u rehatuan dhe mbledhën pak para për ato presa dhe të gjitha, shtancerica⁴, pastaj të gjitha këto kuletat dhe çantat i prodhonin. Pastaj shumë bukur punohej dhe kështu që ka shkuar e gjithë kjo... Kur janë rregulluar dhe kanë ardhur deri tek paraja, pastaj është dashur të ikin, makinat, kamionat dhe të gjitha për lartë. Kështu që, kjo është ajo. Ja, jeta prej prindërve, kjo ka qenë ajo. Por falë Zotit, nuk e kemi pasur si nëna ime babain e dehur dhe të na rreh dhe të, të mbesim të uritur dhe të gjitha këto. Ne kemi pasur, ne kemi pasur, ai neve prej Maqedonisë na sillte atë hallvën, ajo tahan-hallva e ajo e bardha, me pako, me pako. Kjo është ajo, kështu që...

Anita Susuri: Ju më keni thënë që keni lindur në Prishtinë, si ka ndodhur?

Marija Basller Karamatiq: Në Prishtinë, po. Po nëna nuk ka mundur të më lind në shtëpi, me këto gjyshet, këto gratë e vjetra që ju ndihmonin në lindje, ajo nuk ka mundur. Ajo nga tri ditë, katër ditë është munduar, pastaj është dashur të shkoj në Prishtinë. I ka pasur shumë lindjet e vështira, ja edhe me vëllaun e fundit atë pastaj e kanë operuar, prerje cezariene. Pastaj më, po të mos e kishte prerjen cezariene, ndoshta do ta lindte edhe ndonjë.

Pjesa e Dytë

Anita Susuri: A keni shkuar ju në shkollë këtu në Janjevë?

³ Çantë në formë cilindrike që i mbyllet gryka përmes tërheqjes së litarit. Quhet çantë e Judës sepse tridhjetë monedhat e argjendit për të cilat Juda Iskarioti e tradhtoi Jezu Krishtin gjendeshin në çantë me formë të tillë.

⁴ Makinë për përpunimin e metalit.

Marija Basller Karamatiq: Kam shkuar, po të them kam shkuar në shkollë deri në klasën e katërt. Herë kam shkuar e herë nuk kam shkuar. E di si ka qenë tek ne janjevasit, aty të shumtë kanë gabuar dhe tani ndoshta po pendohen. Unë kam qenë ashtu fëmijë për shtëpi. Nëna më lejonte, unë budallaqe nuk kam qenë kur i kam kaluar gjithë ato shtete dhe shkollën, por ata gjithnjë thoshin “Vajza do të martohet”, kinse e di, “çka i nevojitet shkolla, ajo duhet të laj pelena”. E djali edhe ashtu ka me çu paketa, kinse do të punoj nëpër treg. Kështu ka qenë. Pastaj nëna lindte, atje rrëmonin, nëna herë më lejonte në shkollë herë jo, “Ajo do të martohet, çfarë shkolle?”

E kur atë vëllaun, po të them, kur e ka lindur, unë kam qenë një muaj në shtëpi nuk më lejonte në shkollë dhe i është dashur që të paguaj dënimin [shtetit]. Në klasën e katërt kam qenë duke dalur në të pestën. Dënimin e ka paguar shumë, pastaj më ka lënë të shkoj në shkollë. Por pa fletore, pa libër, kam humbur kohë në shkollë. Tri vite pastaj kur kam kaluar nga e katërta në të pestën, tri vite kam shkuar në të pestën. Ja, tani gjithmonë bëj shaka në shkollë i them kësaj drejtoreshës dhe këtyre, “Ma jepni diplomën”. Më thonë, “Pse Marija?” “Por, unë kam shkuar në shkollë, dua diplomë” (qeshë). Ajo më thotë, “Si diplomën?” Por, thashë, “Unë kam shkuar tetë vite edhe kjo do të thotë diçka”.

Thashë, “A e dini çka? Edhe kjo është sakrificë, e jo vetëm diploma ashtu, diplomën dua të ma japësh”. I thashë, “Askund nuk do ta dorëzoj, nuk po më nevojitet për punë, por si...” Dhë më kanë premtuar që do të ma bëjnë një sikur i kam përfunduar tetë klasë, dua ta fus në kornizë ta kem, sepse tre vite në të pestën kam qenë. Kam shkuar edhe në deti kam punuar. Pastaj fjalosësja me ata njerëzit atje, nuk të merrnin seriozisht e duan të të mashtrojnë. Kur e sheh një grua që është vetëm, e din si është, a në fakt e kam ditur kush është ai njeri dhe të gjitha. Dhe më ka ardhur keq që vendi [aq i mirë], dhe unë i gjeta njerëzit dhe të gjitha ato, *hop* {onomatope}. Dhe ai më thotë, i thashë, “A di çka {tregon me gisht}, hajt se do të ta hedh”, thotë, “Jo”.

Kur i bëra të gjitha këto, ai më thotë, “Marija”. Unë jam ulur, më ka pyetur a dua të pi kafe, ka qenë pikërisht vendas aty. “Cilën”, thotë, “shkollë, të mesmen apo fakultetin e ke përfunduar?” I thashë, por disi bëja shaka me të, “A e din çka, jo”, thashë, “as të mesmen as këtë”. Thashë, “Katër klasë, mua më shkruan tre vite në të pestën por katër [klasë] numërohen” thashë. “Çka?” {bërtet} Thashë, “Kjo është ajo. Ja kështu, por nëna natyrë dhe shkolla t’i mëson të gjitha”, i thashë. Jeta të mëson e di, ja kjo është. Kështu që, kështu është, e nëna ime...

Anita Susuri: Ju keni shkuar në “Vlladimir Nazor”?

Marija Basller Karamatiq: Ja, aty është {tregon drejtimin} ashtu është, aty kemi shkuar. Tani është e vjetër ende, tani po bëjnë spote, në atë shkollën e vjetër po bëjnë spote. Të rinjtë po vijnë dhe po fotografohen, e nuk e di, çdo të diel ka shumë të rinj, të rejtat po fotografohen nëpër Janjevë. Kur e kam parë këtë, jam çuditur. E një film është xhiruar tani aty, është xhiruar njëri e tani tjetri po xhirohet. E gjithë kjo ka qenë aty {tregon me dorë nga ana e djathtë} lart ka qenë e nxënë. Nuk kemi mundur të

kalojmë dhe kur kalonim, thoshin, “*Shttt*” {onomatope} Thashë, “Mirë”. (qeshë) Lëre, është e bukur, do të mbetet kujtim prej Janjevës, çfarë të them.

Anita Susuri: A keni ndonjë kujtim prej shkollës kur e keni vijuar shkollën?

Marija Basller Karamatiq: Po dëgjo, ka kujtime dhe ato, shoqëria ka qenë e mirë. E di kur nuk ke e kur ke ndonjëherë ndonjë, kemi pasur vetëm vullnet, dikush ka pasur, dikush jo. E gjyshja ime ka pasur aty vreshta i dërgoja fëmijët, pastaj qershia, pastaj vidhnim e ky është kujtimi më i madh. Atëherë ka qenë ky kujtim eh, të shkosh dikujt t’ja vjedhësh ftoin, të vjedhësh nga vreshta dhe kështu. Dëgjo, nuk e di se si ta them, kujtime janë dhe të gjitha ato kujtimet të gjitha kanë qenë të ëmbla. Më kujtohet si fëmijë, kur haja gjerenika sa të mira kanë qenë, sa të ëmbla. Edhe sot e kësaj dite më shtyen, unë edhe në Zvicër duhet ta marrë atë mollën nëse e kam parë.

Vajza më thotë Paulina, “Po nënë, këtu nuk guxon”. Nuk më intereson që nuk guxon. Në Zagreb kur isha, varet ajo dardha apo molla, unë duhet... Kjo më ka mbetur ashtu, ja kaloj andej unë, e marrë gjerënikën prej aty ta ha. Më ka mbetur ajo, tjetër gjë jo nuk kemi pasur, që të dijmë për diçka më mirë. Kur ka filluar qokollata me oriz, edhe sot më hahet, ka filluar këtu kështu i mblidhnim paratë i gjithë ekipi ato dinarët që ta blejmë një qokollatë ta ndajmë, ta kemi. Kështu që, diçka nuk e di çka, nuk e di si të ta them.

Thjeshtë nuk të ka lejuar nëna, nuk të kanë lejuar që ti të ecësh më tutje. Ja kështu, unë kam dhënë gjithçka nga vetja që ta heq atë problem; që edhe fletoret t’ua blej fëmijëve dhe të gjitha, por ja disa vëllezër e kanë përfunduar [shkollën], disa jo. Njëjtë ashtu me atë arsye të njëjtë, njëjtë të gjitha njëjtë. Kjo është ajo. Ja edhe djali im nuk i ka përfunduar të gjitha, e vajza po deri në klasën e tetë. Ajo edhe vinte të punoj këtu, shumë e mençur ka qenë dhe e donte shkollën. Dhe qante për shkollën dhe ajo ka filluar me gjashtë vjet shkollën, jo me shtatë por me gjashtë. Kështu që, kjo është ajo. Çfarë të them?

Anita Susuri: Ju keni qenë familje e devotshme?

Marija Basller Karamatiq: Po, po. Të gjithë këtu kanë qenë, të të them të drejtën. Për neve ka pasur rëndësi kisha, ashtu na kanë rritur. E sheh tani në Zagreb dhe kur janë shpërngulur njerëzit, tani i kanë humbur edhe fëmijët, të gjithë janë modernizuar. Tani prapë kanë rënë e nuk mund të rimëkëmben por është jeta... Por shkonim, edhe sot e kësaj dite shkojmë. Dëgjo, ja ku është, gjithmonë kur na fillon *devetnica*⁵, tani është Nëna e Perëndisë ne shkojmë atje, pastaj Shën Ana dhe të gjitha kështu. Kështu që, tonët janë edhe atje lart [Kroaci], ka por tani të rinjtë që po rriten, askush nuk është fajtor, as nënat as gjyshet. Nuk mund t’i edukojnë, nuk është më siç ka qenë.

Fëmijët e kanë parë botën, e kanë parë. Ja si unë, a munden nipat e mi tani, ja kjo është. Tek vajza ime qëndron ende ajo, fëmija nuk ka për të shkuar, ja ku janë. Janë të parët për atë vendin në tekundo

⁵ Lutjet e devotshme në katolicizëm, që përsëriten për nëntë ditë apo javë rradhazi.

dhe të gjitha, por ata e dijnë e të djalit që e kam në Zagreb për besë e kanë lënë dhe ja kanë lejuar. Viti i dytë në shkollë të mesme, ja kanë lejuar edhe tatuazh, fëmijës i pëlqen futboll. Më ka ardhur keq sepse ndoshta më vonë do të pendohet, pas moshës 18 vjeçare lejojeni, por as nuk mund të thuash shumë atëherë. Dhe kur ai fëmiu është gjithë ditën në telefon mobil, shkolla po i shkon, gjynah por edhe vajzën e ka shumë të mençur me të vërtetë. Por shumë janë fëmijët në telefon, madje gjithnjë e më shumë.

Nuk mund t'i thuash, por edhe pajtohem me këtë, por t'thuash që duhet të dielën të shkojnë në meshë, tani nuk mundet siç kemi shkuar ne, të kanë detyruar prindërit a e di. Por të paktën ta dijnë, por... nuk është më siç ka qenë, jo, as tek të rinjtë as kështu, jo, jo, jo... gjeneratë pas gjenerate, pak nga pak ato. Por mund të them që tani edhe gjeneratat sipas gjeneratave, kush nuk ka qenë dhe kush nuk ka lindur, tani këtë e kemi dimrit në muajin e dytë, në të parin në fakt Shën Sebastiani kur është lartë, në Peshter një vend, shumë të rinj vijnë, përplot është. Dhe tani për këtë Zonjën më shumë vijnë pak më serioz e pastaj për të Voglën në muajin e nëntë, gjithashtu vijnë shumë njerëz.

Edhe të rinjtë edhe të gjithë, dhe Janjeva është përplot, menjëherë bukur, lumtur, të gjitha a e di. Por për të dytin, në muajin e parë vijnë shumë të rinj që nuk kanë qenë, që janë lindur lartë [në Kroaci], varësisht cilin vit, gjithnjë e më shumë po vijnë. Ja kjo, e tani... dhashtë Zoti, nuk e di, nuk e di. Nuk është bukur për askënd edhe për ata që kanë shkuar prej Janjevës, më mirë sikur të kishin qëndruar në Janjevë se sa në Kistanje që kanë shkuar. I kanë prishur fëmijët, tani fëmijët me drogë dhe me gjithçka po merren. E trishtueshme por e vërtetë, dhe kështu është. Nuk ka çfarë, por ja ky i joni quhet Ranjo, çdo vend ka, unë nuk e di, e kemi njërin nga Zagrebi, ai e di gjithë historinë. Atë ta dëgjosh... ai e din se cila kodër sipas kujt është quajtur, kur jemi krijuar ne, cilët janë Paliqët, cilët janë Gllasnoviqët, kush janë Karamatiq, prej cilës familje.

Në Janjevë kanë qenë katër kisha ortodokse, aty ka qenë në Ranjë, e njëra katolike. Por kur kanë sunduar atëherë turqit pastaj pas Austrisë, Austria, Austro-Hungaria kur ka ardhur, i kanë mbrojtur kroatët. Pastaj thotë që të gjithë serbët që janë Ivanoviq këtu, që janë nuk e di cilët, Mazarekiq, kanë qenë Mazareka, ka pasur shqiptarë aty, që janë bërë katolikë dhe të gjitha ato kishat kanë mbetur pastaj, që... por për këtë njeriu duhet të ulet, këtë e kam dëgjuar që herët, tonët si kanë qenë Gllasnoviq, Paliq cilët kanë qenë me prejardhje nga Dubrovniku. E kjo e tëra pastaj është cilët njerëz janë bërë katolikë ta shohësh tek tonët, disa i thërrasim Zymeri. Njëri vëlla ka kaluar në fenë turke, e njëri ka mbetur në atë kroate, a e di.

Eh, Janjeva ka qenë historike (qeshë) prandaj edhe është më e vjetra në Kosovë. Unë nuk e di për cilin kam dëgjuar, kam dëgjuar që është edhe një vend tjetër. Por është më e vjetra në Kosovë si unike, pse jo. Pikërisht atë ditë isha me atë Shepën, ata e kanë atë çajtoresh aty dhe të gjitha. Ata i kanë edhe fëmijët mjaft të shkolluar dhe të gjithë me fakultete, njëri edhe avokat, dikush këtë. Dhe flasim thotë, "Marija, është mëkat", thotë, "tani dhashtë Zoti për këtë që kanë thënë ta bëjnë, e të bëhemi [vend] historik". Thotë, "Të vijnë edhe njerëz të ketë këtu", thotë, "këtu ta bëj dikush një restaurant të mirë, të

pihet, të hahet, të ketë njerëz që vijnë. Pak reklamë”, thotë, “secili që e sheh ‘Anijen’, e sheh sa e bukur është ajo”.

“Djali im [më thotë], a e njeh këtë njeri nga deti?” “Po, e njoh”. I kishte thënë ai, “Palë”, ata e thërrasin Palë djalin tim atje, thotë, “Nëna çfarë po bën, ku është?” Thotë, “Ka shkuar për Janjevë, ka ikur”. Edhe në Zagreb kam qenë. Unë u fotografova te “Anija”, poshtë te “Anija”. Dhe ai e ka parë, përmes tij në Fejsbuk dhe i ka thënë, “Palë çka është kjo? Ti më the që e ke nënën në Janjevë, tani në Paris”. A e di, dhe ai i ka thënë, “Po edhe është e mundur, ajo është e çmendur, e krisur, mund edhe këtë [ta bëj]”. Thotë, “Hesht, budalla”, thotë, “ka edhe në Janjevë”. “Çka ka në Janjevë?” A e di, kjo është për njerëzit ashtu. Ja, pas kësaj më erdhi djali, pastaj nipërit që nuk kanë qenë fare këtu e kanë qenë të lumtur, kanë qenë te “Anija” i kemi edhe fotografitë dhe të gjitha.

Pastaj vajza që dy vite, këtë vit nuk ka qenë, tani do [të vij] sepse fëmijët sapo e kanë filluar të mesmen e nuk kanë mundur [për shkak shkollës]. E tani kur munden edhe fëmijët, atëherë do të vij edhe ajo këtu. Mund të të them që ajo kur ka shkuar në Zagreb nuk ka qenë e lumtur. Në Janjevë kur ka ardhur, ka menduar që nuk ka gjë më të mirë, buzëqeshja e tillë nuk paguhet me para. Asaj asgjë nuk ja ka prishur disponimin e mund ta paramendosh ky më i madhi Jasini, më ka pyetur kur shkuam t’i marrim në aeroport kur ka hyrë, fëmija më pyeti, “Gjyshe, a mundet”, thotë, “të blihen këto vjetërsira?” Kinse shtëpitë e vjetra. Thashë, “Nëse babai yt jep para, gjithçka mundet me gjyshen”. Por sa mendon ai fëmijë, menjëherë, ende mirë nuk e ka parë brenda taksisë, po vijmë lart por ai pyet a mund të blihet. Kjo është ajo.

E vajza më thotë, “Nënë, unë duhet këtë të madhin...” sepse dhëndrrin e kam pasur kampion për tekundo në Maroko, e sheh edhe fëmijët tani i kanë ngjarë babait. Ajo thotë, “Duhet të madhin ta sjellim ne në Janjevë, ai do ta blej gjysmën e Janjevës”, thotë. E kjo është, thotë, ai thotë, “Unë do të doja”, thotë, “mua pa gruan nuk më vihet. Duhet ta mbyll dyqanin lartë, që të vij”. Thotë, “Por duhet të hamë”, thotë, “duhet të punohet, do të ketë rast e do të vij”. Dhe kështu që, edhe tani e kemi një janjevase tonë, ka qenë, ajo është në Amerikë dhe është mjaft e pasur dhe tani kinse dëshiron edhe ajo të investoj diçka. Tani kur ka qenë, e tani dhashtë Zoti që edhe ajo diçka të bëj edhe t’i punësoj pak disa të rinj që kanë mbetur, është mëkat.

Të të them të drejtën, mëkat prej shtetit tonë, ka qenë edhe presidenti edhe presidentja jonë Kolinda, ky që është poshtë Franjo, i dyti, Gollome {tregon drejtimin me dorë}, njeriu është bujk. Fëmijët aq shumë e duan Janjevën, sa që nuk ju shkohet. Tani i ka tre-katër fëmijë në deti, punojnë si shërbëtorë të të tjerëve por ata gjithmonë pyesin, “Si janë dhitë? Si është ky që i ka pulat? Si është ai?” Aq fëmijë... kanë qenë të gjithë i kanë premtuar, asgjë nuk ju kanë bërë njerëzve, njeriu jeton në shtëpi të huaj. Po është dashur t’ia ndërtojnë prej ari [shtëpinë], që ta ketë njeriu. Ka qenë edhe Kolinda, ka premtuar, është fotografuar me atë Pashkon e vogël.

Zotëri Thaçi ka qenë aty para derës së tij, ka premtuar gjithçka. Unë kam thënë që do të bëj intervistë edhe kështu drejt për së drejti, le të del në televizor, nuk më intereson. Ai më ka thënë, “Marija, kjo është për arkiv”. Po nuk më intereson thashë, asnjëri nuk ka ndihmuar për asgjë, nuk e di. Tani a ka ardhur ndonjë ndihmë, a kanë marrur hajnat apo shoqatat e tjera, këtë nuk e di, nuk e di, nuk kam qenë dhe nuk i kam parë të gjitha. Po thonë, po dëgjoj prej njerëzve që mjaft para kanë ardhur për Janjevën por nuk është bërë, nuk e di, nuk e di. Nuk e di, por e sheh që tani çdokund ka hajni. E sheh Kroacinë, është mëkat.

Zvicra e mban liqenin e saj të vogël, me dëshirë kështu e pastron, e ne gjithë atë bukuri e vodhëm për së gjalli. Çfarë të them, prandaj edhe jam shpërngulur nga Kroacia. Të paktën e kam kokën rehat, kjo është. E kam njeriun i cili më vozit, vjen aty fqinji, kur duhet në Prishtinë, duhet në Lipjan të blej, dhe kthehem në shtëpi. Dhe kjo është ajo. Nuk ka më mirë. Kam ardhur për një qetësi, ta pushoj mendjen, të të them të drejtën. Shumë kam punuar si fëmijë, pastaj poshtë ku jam martuar te Paliqët. Vetëm diçka të bukur që e kam përjetuar ka qenë pak në Zvicër, kur jam rimartuar, por ka qenë njeri më i moshuar. Por m’i ka dhënë të gjitha.

Nuk ka pasur shumë para, por m’i ka dhënë të gjitha edhe atë dashurinë, atë nuk e di, si të të them, atë që e kërkon femra, njëfarë dashamirësi diçka. Vinte më befasonte me buqet të luleve. Gjithnjë punonte, në shtëpi më priste i buzëqeshur. Ka qenë njeri shumë i mirë. Aty kam përjetuar diçka të bukur dhe me buzëqeshje, që dikush të më gëzoj, të më jep ndonjë gjë. Ja, kjo është. Dhe i qoftë dheu i lehtë atij njeriu, ma ka lënë edhe penzionin. Asgjë më shumë nuk po kërkoj, as pasuri nuk po kërkoj. Zoti le t’i ruaj këta fëmijët sepse ata i kam pasurinë më të madhe, unë këtu e kam mirë dhe kaq. Çfarë t’ju them, me mua e keni përfunduar apo nëse doni edhe diçka apo me nënën poshtë pak? Si të doni.

Anita Susuri: Vetëm edhe pak t’ju pyes, nëse mund të flisni për Janjevën pak më shumë. Si e kujtoni ju atë Janjevën kur keni qenë e re? Si ka qenë këtu?

Marija Basller Karamatiq: Po kur kam qenë e re ka pasur rini, ka qenë bukur. Unë po të them, nuk kemi ditur për tjetër, por kemi qenë shumë, unë po të them shkollën nuk e kemi përfunduar askush. Rrallë kush shkollën, prej gjeneratës time njëra ka shkuar në Lipjan, në Prishtinë në shkollë. Prej disa gjeneratave kanë shkuar, prej xhaxhait tim e ka përfunduar njëra shkollën e mjeksisë, në Prishtinë ka shkuar. Por ka qenë hareshëm, sepse fëmijët nuk kanë ditur tjetër. Kisha, por jemi veshur shumë bukur, ka qenë kësaj here, tani është shumë bukur. Atëherë ka qenë baltë e çizmet i kishim më të mirat, sepse e thërrisnin Paris i Vogël Janjevën. Gratë visheshin, meshkujt shkonin, një vëlla i imi shkonte për të gjithë ne blente.

Pastaj kur ka filluar kjo, kur janë hapur kafenetë, e shkonin në kafene aty bashkoheshin e nëpër rrugë kalonin djemtë. Ti nuk ke shkuar diku për të gjetur të dashur, ai të ka kërkuar. Kush të donte të vinte para derës. Të gjuante fjalë, fishkëllente, dhe kështu. Para kishës të shihte, të paraqitej. Pastaj, pas meje kanë dalur kafenetë, mua më kujtohet kur kam qenë ashtu. Mua më kujtohet ashtu kur kam qenë

kur Kino Salla u hap. Poshtë ku janë tash romët e ai është vendi ynë, i imi, tash është i djalit. Por shteti e ka marrë, po luftoj që ta marrë, ta kthej. Por ka pasur lumturi.

Por gratë janë veshur, ja nëna jonë e sheh në atë foto, aty lirat, aty boshqet kanë qenë të shtrenjta, nga 200-300 marka e më shumë. Por gratë tona ato i kanë punuar vet, nuk kanë pasur rrymë, si kanë mundur ta ngjyrosin atë boshqe dhe atë harabelin që e kanë vizatuar me shumë dedikim. Kur ishte dasma, martoheshin, të gjitha natën me dorë [i punonin], me llamba dhe askund shtrembtë, askund shëmtuar. Kjo është ajo, të gjitha kanë punuar të gjitha me dorë kanë punuar, me dedikim, pastaj nusët deri vonë... unë kam qenë e dyta që e kam veshur fustanin e nusërisë, më herët të gjitha kanë qenë me dimija ajo *brokada*⁶, dimijat të gjitha ato, ai *tasvesi*⁷ ai që ka qenë {tregon rreth kokës} vendosej, e gjitha ka qenë kështu.

Pastaj nusët kanë veshur fustan nusërie, ato që kanë qenë gra më të reja kanë veshur *brokada*. Pastaj ato më kështu, pastaj të moshuarat, ka qenë kështu, por kemi qenë të lumtur. Ka pasur shumë fëmijë, sepse askush nuk ka pasur më pak se pesë fëmijë. Kanë pasur nga shtatë, tetë, dymbëdhjetë, trembëdhjetë dhe kështu që... Ja është një grua e vjetër aty në çarshi, është kthyer nga Zagrebi, 97 vjet i ka. A e di sa nipër, nipa e stërnipër ka? mbi 200-300. Ajo edhe pak më duket do t'i mbush njëqind, nipërit e saj, këta Paliqët që kanë më së shumti kanë thënë që do t'ia festojnë [ditëlindjen], do t'i thërrasin edhe kamerat. Nuk ka askund në botë ashtu, ajo sa shumë i ka dhe ua di të gjithëve emrat përmendësh. Të gjitha t'i tregon, të tregon sa nipër i ka, sa stërnipër, të gjitha. Ata janë mbi 200 e diçka, pastaj 130, shumë janë.

E di se si, ajo është një grua, por gjithë ata, prej djemve, prej vajzave. Kështu që, nënat tona, janë munduar por kanë qenë shumë të pastërta. Shumë kemi qenë të pastërt në atë shtëpinë e vjetër deri te dera fshinim, fëmijët me ato çizmet pastaj balta të pastrohet, por ka qenë gëzim që dikush të fishkëllen, del. Pastaj si fëmijë kur ka pasur borë ke shkuar për të rrëshqitur, mblidhet ekipi. Kjo ka qenë lumturi, a e di...

Anita Susuri: A ka pasur edhe serenada? Dikush ma ka përmendur që burrat këndonin.

Marija Basller Karamatiq: Kanë kënduar, kemi pasur atje ku kanë qenë kumbullat atje ka qenë, mblidheshim, merrnim verë dhe këndonim. Por ju këndonin vajzave dhe fishkëllenin, por gratë nuk kanë shkuar vajzat atje te ata. E ka qenë edhe atje {tregon djathtas} këtu ku keni qenë te ajo Marija e pak më lartë tani që ju ka sjellë pak më lartë, atje mblidheshim. Unë kur i kam pasur 16 vjet diku 15 -16, ka pasur edhe djem dhe ashtu grupi jonë sjellte të vetët atje, batanijet vendoseshin, qeshnim, këndonim. Pastaj në arrë vendosej litari për tu lëkundur, kjo ka qenë. E dikush në shtëpi ta festojmë atë Shëngjergjin nëna i varte... bukur ka qenë.

⁶ Brokadë është një lloj i pëlhurës së endur, shumë dekorative, të bërë shpesh me fije mëndafshi me ngjyra dhe me ose pa fije ari dhe argjendi.

⁷ Dekor për flokë i punuar në kadife me fije ari dhe argjendi.

Nuk kanë, unë po të them, nuk kemi ditur për diçka më të bukur më të mirë, por në këtë vend kemi përjetuar diçka, prandaj të gjithë e duan dhe vajtojnë tani edhe këta të rinjtë. Mbrëmë po flisja me vëllaun tim, thotë, “Si është koha Meri?” Thashë, “A e di çka, është shumë bukur”. Unë dhe nëna jemi ulur jashtë. Çfarë të them, hëna, qielli është plot me yje, gjinkallat dëgjohen. “Tani”, thotë, “sikur të isha zog e të fluturoja”, thotë. E di se si është, kështu është por... ka pasur hare, por jemi munduar. Dëgjo, ne nuk kemi ditur më shumë, edhe shumë mirë që nuk kemi ditur më shumë, por kemi qenë të lumtur.

Ja siç po të tregoja, deri në ora dhjetë, njëmbëdhjetë është dashur të jemi në shtëpi, t’i lajmë çizmet e këtyre fëmijëve të vegjël. E di si djersitet këmba, e kemi pasur sobën atje pastaj kur jemi shpërngulur këtu, drutë të vendosen që të thahen sepse në mëngjes duhet [të shkojnë] në shkollë. Jo të jenë të lagur, të mos sëmuren. Pastaj shkonim të rrëshqisnim si grup i vogël, grup i madh e nuk kishim sajë, nuk kishim asgjë, me qese najloni, me një koritë (qeshë). Dhe kështu, kështu takoheshim e martoheshim, prindërit me prindërit. Aty nuk ka pasur shumë dashuri edhe kur jemi martuar. A e di si ka qenë, të ka dhënë prindi, familja familjes, kështu ka qenë sepse e kanë pranuar kështu. Mua më kanë pyetur njëherë në deti, “Marija”, unë ju kam thënë “nga Janjeva, a e di kroate”.

Kjo ishte e çuditshme për ata, më kanë dëgjuar si po flas, nuk po flas serbisht, nuk po flas maqedonisht e i kemi të gjitha fjalët. “Marija”, thotë, “a je ti maqedonase apo?” “A e dini çka më lërnë të qetë. Ne jemi”, thashë, “kemi jetuar në Janjevë, gjyshja ime tregonte kur ka qenë koha e turqve, gratë nuk kanë guxuar të dalin, janë fshehur. Pastaj”, thotë, “Bullgarët kur kanë ardhur edhe më keq. Bullgarët kanë vjedhur, kanë hyrë te gratë kanë vrapuar nëpër shtëpia kanë vjedhur”. Do të thotë, e kanë pranuar edhe ndonjë fjalë maqedonase. Ka edhe shumë [fjalë] turke, këtu thirret penxhere, xhezve, ka shumë, tepsija, ka shumë fjalë turke. Dhe kështu është, këto i kanë kapur varësisht prej asaj se kush ka sunduar. Dhe thashë, nuk më intereson, unë si nëna ime, nëse më kuptoni, më kuptoni. “Jo po të kuptojmë”. E thashë pra, “Pse po më pyesni?” Thashë, “Ja kjo është Janjeva”.

Kështu që të shkretët i kanë pranuar të gjitha ato, prejardhja dihet prej ku dhe çka janë, por ka edhe njerëz që janë prej këtu por janë bërë kroat. Këtë e kam dëgjuar prej një njeriu kryesor i cili më ka thënë. Cilët mbiemra domethënë, por ja edhe ky i joni që e di historinë, pastaj edhe ai ka thënë kush çka...

Anita Susuri: E keni përmendur edhe Shtëpinë e Kulturës.

Marija Basller Karamatiq: E atë e patën ndërtuar atje poshtë.

Anita Susuri: A keni shkuar edhe ju aty?

Marija Basller Karamatiq: Kam qenë disa herë, jo shumë, nuk më lejonte nëna, të të them të drejtën kështu ka qenë. Kam qenë dy herë, a s'kam qenë. Njëherë e kanë lëshuar një film, kam qenë me dajën tim. Dhe herën e dytë kam qenë kur ka qenë Misho Kovaç këngëtari aty, ka qenë pastaj unë kam shkuar. Ja kështu, e shkonin tonët, të tjerët, pastaj vëllezërit e mi, pastaj e kanë pasur si ballo është quajtur ajo, shkonin. Por unë jo, dy herë në jetë kam qenë aty brenda, kjo është e tëra. Kështu që...

Anita Susuri: Këtu ka pasur edhe maskenball?

Marija Basller Karamatiq: Ka pasur, ka pasur, atëherë ka pasur...

Anita Susuri: A mundeni [të flisni] pak për këtë?

Marija Basller Karamatiq: Kunati im është veshur me veshje të femrave me dimija, kjo ka qenë nëpër gjithë Janjevën ka pasur të qeshura. Bukur ka qenë, qesharake. Unë po të them nuk ka pasur më mirë por bukur ka qenë, dëgjo. Ajo nuk është më, ja. Por ai kur vishej ishte edhe qesharak. Pastaj janë veshur edhe burri dhe gruaja, kështu. Ato që kanë qenë më të lira me burrin, ato që kanë jetuar ashtu, e di. Ata në karroca të kuajve hipnin dhe shëtiteshin. Gruaja vishej si burri e ai, ai me dimija dhe shkonin nëpër Janjevë me karrocë. E fëmijët vinin, kushdo që ka pasur ashtu. Ndonëse kemi pasur gjëra të vjetra sa të duash prandaj jemi veshur si të duash. Dhe kështu.

E njëherë unë këtu jam... ende pa u larguar, aty te Don Mate në konak kemi qenë. Don Mate deri para disa vitesh, deri para dy vitesh i mbledhte fëmijët, të rinjtë dhe që të... kështu. Kjo e Paliqëve njëra u vesh si rome, e unë çfarë të bëj shkova atje më tha, "Pse nuk je veshur?" E Don Mate, si ka ardhur Kryqi i Kuq me tesha, më tha "Nisu lart vesh çkado". Unë njëfarë kostumi, njëfarë fundi e këpucët e qorapet shumëgjyreshe. E kur më kanë parë poshtë kemi luajtur, kemi bërë hare, fëmijët pak i kemi gëzuar. Edhe atëherë në jetën time për herë të parë jam veshur për maskenball. Unë kurrë si fëmijë e të tjerët janë veshur, unë jo, por shkoja t'i shikoja, jo nuk kam, jo.

Por ka qenë hareshëm, po të them, ka qenë por nuk është ditur më mirë, por mua më vjen mirë që nuk kanë ditur më mirë. Prindërit, kjo, nëna në shtëpi me fëmijët shkonin atje, nëpër tregje kanë qenë tonët dhe falë Zotit, Zoti na ka ndihmuar e kemi fituar, dërgonim lugë. Babai im, e di, shkonte tek tuajtë [shqiptarët] edhe nëpër dasma, ata blenin nga 100, disa 50 [lugë]. Pastaj shkonin kështu shisnin lule nëpër tregje dhe kështu. Por gratë nuk shkonin askund, askund gratë, jo. Kur rritej ndonjë fëmijë tani, babai e merrte me vete dhe kështu. Dhe prandaj ka qenë, babai do të, djali do të barte pako njejtë si babai.

E vajza duhet të martohet si nëna, do të lind, do të martohet dhe të lind fëmijë, kështu ka qenë atëherë, kështu ka qenë. Kështu është, të gjithë e kemi pranuar këtë, unë para kishës aty, bashkëshorti im më fishkëllente. E edhe tjetri ishte edhe më i pashëm, kështu zemëroheshin, ata djelmoshat dhe pastaj asgjë. Unë jam fejuar me këtë dhe kështu ka qenë. Kështu ka qenë por edhe prindërit tregojnë

që kështu ka qenë edhe më herët. Fëmijën ta di prindi, e njeh familjarisht, e di shtëpinë. Ka qenë edhe te ju kështu, dhe ata e kanë pranuar kështu. Kur jeton ti në një vend, ashtu shkon. Kjo është ajo. Babai e njeh atë familjen mirë, do ta kesh mirë. Eh, tani, a do ta kesh mirë aty apo jo, babai të jep. Kjo është ajo. Kështu që ka qenë.

E mjaft ka pasur edhe gra të moshuara në shtëpi, e sheh gjyshja ime, babai dhe mjaft prej atyre që të ka treguar për ata, që t'i tregoj nëna në atë foto [i drejtohet intervistuesës], ata, ata kanë qenë nëpër Amerikë, me muaj udhëtonin. Gjyshi i nënës sime ka qenë në Amerikë, prandaj edhe e ka blerë shtëpinë për fëmijët. Pastaj ato vreshtat, pastaj arën e ka blerë por kanë qenë me vite në Amerikë, dhe nuk i kanë parë as fëmijët e vet. Ja kjo është.

Anita Susuri: A janë marrur me tregti?

Marija Basller Karamatiq: Në Amerikë? Pastaj kanë punuar atje. Atje shkohej, nuk e di deri ku në këmbë pastaj me anije, me muaj kanë udhëtuar dhe kështu. Por kur vinin, prej Amerikës edhe vreshta blenin, blenin pastaj vreshta tonët edhe toka kanë pasur por më shumë vreshta, pastaj e punonin, kishte rrush. A e di si ka qenë nëse ke pasur vreshta, atëherë ai ka qenë njeriu më i pasur. Ke rrush, ke verë, ke raki, ja kështu. Kështu kemi, kështu siguroheshim kur vinte vjeshta. Duhej të blenim miell 500 kilogram, 600, pastaj ta kesh një thes me sheqer.

Mua më kujtohet kjo, disa nuk kanë pasur, shumica nuk kanë pasur por e di që ne kemi pasur sheqer për dimër një thes, 500-600 kilogram miell kishim. Ta kesh, ajo ka qenë më e rëndësishmja, kripa dhe mielli e këto tjerat i ke apo s'i ke, njëherë në javë mish. Dhe vetëm kush kishte, një thermijë kaq por ka qenë ëmbël, të gjithë ngjyenim aty, të gjithë hanim. Pastaj nëna e bleu një dhi, pastaj ajo lindi. Kemi pasur dele, pak qumësht. Kështu ka qenë, jeta kështu shkonte. Ja kështu...

Anita Susuri: Kur keni filluar të punoni te “Metaliku”?

Marija Basller Karamatiq: Tani të të them ‘88-tën apo diçka kështu, apo ‘87-tën nuk e di tani. Sepse pastaj unë ‘91-tën kam shkuar në Zvicër. Kur kam shkuar, e atë vit nuk kam punuar, aq kam punuar në atë fabrikën “Metaliku” të të them të drejtën (kollitet).

Anita Susuri: Si i keni kaluar ato vite, të ‘90-tat kur këtu situata pak...

Marija Basller Karamatiq: Po dëgjo, frikshëm ka qenë, nuk ka qenë mirë, nuk ka qenë mirë. Tani mund ta paramendosh, mund ta paramendosh. Ne nuk kemi pasur frikë prej tonëve që i kemi pasur këtu, njerëzit tonë të vjetër, ata të moçmit. Sepse siç thashë turqit dhe shqiptarët që kanë qenë, edhe sot e kësaj dite respektohem. Kjo ka qenë, fëmijët rriteshin dhe të gjitha këto, ja edhe sot e kësaj dite vajtojnë për atë, për atë Janjevën e vjetër. Dua të them, ai respekti, ai thotë, tani është plakur edhe ai

Halimi, por thotë, “Marija nuk ke ku, nuk ke me kë ta pijsh një kafe më. Kanë ardhur fëmijët”, thotë, “të shkelin me makinë tani”.

Ka qenë edhe jashtë vendit, thotë, “Vozisin kështu, nuk kanë më muhabet, nuk ke me kë të ulesh e të bisedosh”. Pikërisht të premtën jemi parë dhe kemi biseduar pak. Por kështu është, nuk e di, nuk e di çfarë të them, por nuk është... ka qenë një përjetim tjetër, nuk ka qenë i keq por i mundimshëm, të të them të drejtën, i mundimshëm. Sidomos për nënat dhe gjyshet tona, mos të flas për këtë. Ato kanë qenë martire, edhe tuajat që kanë qenë prej andej ato që kanë qenë të moshuara gratë nëpër fshatra. Ku kanë ditur, çka, asgjë. Të punohet, të mjetel kush ka dhi. Dëgjo, kemi qenë të varfër, s’ka aty. Unë i di shumë njerëz po prej gjyshës time, gjyshja ime unë e di, shumë më tregonte mua, shumë më ka dashur dhe më fliste se si por...

Anita Susuri: Ne kemi dëgjuar që këtu ka qenë ‘90-tën apo ‘91-tën, nuk e di, Shesheli.

Marija Basller Karamatiq: Po, ka qenë.

Anita Susuri: Pastaj situata përnjëherë ka ndryshuar.

Marija Basller Karamatiq: Përnjëherë, pastaj për këtë arsye kanë ikur të rinjtë. Ai erdhi, t’i vras të gjithë në kishë.

Anita Susuri: A keni qenë ju aty?

Marija Basller Karamatiq: Po, aty dhe pas kësaj kam shkuar. Aty kam qenë.

Anita Susuri: A mundeni [të na tregoni] pak rreth kësaj?

Marija Basller Karamatiq: Unë aty kam qenë, por jo poshtë sepse nuk më lejonte. Atëherë kam qenë e martuar dhe me dy fëmijë, bashkëshortin e kam pasur xheloz. Nuk kam shkuar, por ka mundur [të na vrahë] edhe neve dhe të gjithë të them të drejtën. Por këndeja ka qenë e tmerrshme e frikshme ka qenë, por si është kthyer ajo Ollga, po të them ka pasur shumë njerëz dhe ka thirrur në Prishtinë (kollitet), ka dëgjuar ajo që do të vij Shesheli. E di atë djaloshin shqiptar, kur shkonin, siç shkonin poshtë, ai kinse ka menduar që është gomar. Atë e kanë plagosur në këmbë, atë djalë. Mblodhëm para për spital unë edhe ajo Finka, që t’ia heqin plumbin prej këmbës.

Kështu, por ka qenë e frikshme, e tmerrshme ka qenë. Por nuk e di aq, nuk e kam përjetuar sepse nuk kam qenë në çarshi. Unë kam qenë në shtëpi, nuk më lejonte bashkëshorti, vjehrrën e kam pasur, nuk shkoja aty. Por sipas asaj që kam dëgjuar, të gjitha këto i di që ka qenë e tmerrshme dhe prej atëherë nënat tona kanë filluar fëmijët t’i largojnë. Do t’i marrin për në ushtri dhe të gjithë nuk dihej kush po shkon, kështu ka qenë. Nëna ime pastaj ka mbetur, babai im, djali im i vogël ka qenë, ai ka mbetur aty

me nënën dhe vajza ime. E këta të rriturit të gjithë kanë shkuar, dikush me aeroplan prej Shkupit, dikush kështu. Pastaj vëllau menxi e ka mbledhur mallin, të gjitha, makina shumë kanë pasur, vetëm të shkojnë. Dhe kështu.

Por falë Zotit apo ndoshta Shën Nikollës, sidoqoftë kisha ka qenë përplot por është kthyer. Ja nuk e di si ka qenë, kjo Ollga e ka thirrur menjëherë atë, pastaj aty kanë ardhur nga Prishtina shumë sepse i kam njohur...

Anita Susuri: Cila Ollgë?

Marija Basller Karamatiq: Ollga në çarshi poshtë, ajo në çarshi. Ajo është gjallë, vajza Finka ka vdekur. Që të tregova në Turqi që isha me të, ajo ka njohur shumë njerëz në Prishtinë. Të gjithë ata të rëndësishmit të gjithë që ishin në SUP⁸, por i ka ditur edhe serbët të cilët... Por me të vërtetë kanë qenë njerëz të mirë me të cilët është shoqëruar, nuk janë të gjithë të njejtë siç them unë. Për mua kanë qarë edhe serbët të cilët kanë punuar me shqiptarët, para se të nisem për Zvicër, “Marija, si t’ia kthej mikut më të mirë” thotë, “shpinën? Unë nuk e di”, thotë, “çka është kjo, ne kemi ngrënë, pirë”, thotë, “jemi shoqëruar”.

Në kohën më të keqe, ata vinin tek unë, ata nuk kanë pasur frikë sepse nuk kanë qenë të këqinj. Ja kjo është, e pastaj, si krijohet në sekond një, ata punonin, inspektorë të lartë kanë qenë e kanë qenë deri atëherë, sigurimi aty. Nuk e di, ky Shën Nikolla jonë a i ka kthyer si ka qenë, por kanë ardhur aty për të vrarë dhe kisha ka qenë e mbushur përplot. Të gjitha këto i di, por kanë kaluar. Askush nuk ka, vetëm një djalosh. Ai pastaj si kanë ikur, këta erdhën menjëherë nga Prishtina, këta iknin lartë dhe pastaj e plagosën këtë djalë. Dhe ky është ai, tregimi...

Anita Susuri: Pas kësaj ju keni shkuar në Zvicër?

Marija Basller Karamatiq: Unë pas kësaj, ashtu është, ashtu është, ashtu është. Unë pas kësaj kam shkuar në Zvicër dhe kështu ka qenë. Pastaj familja ime shkoj lart [në Zagreb] dhe kështu.

Anita Susuri: Gjatë luftës a keni qenë këtu në Kosovë?

Marija Basller Karamatiq: Nuk kam qenë unë këtu, nuk kam qenë, jo. Nuk kam qenë dhe nuk e kam përjetuar.

Anita Susuri: E familja juaj?

⁸ Akronim për *Sekretarijat unutrašnjih poslova*, në përkthim Sekretariati i Punëve të Brendshme që në kohën e RSFJ-së ka qenë emërtim për policinë

Marija Basller Karamatiq: Jo, jo, as ata. (kollitet) Jo, jo, ata kanë shkuar pastaj kur ka filluar ai tmerri. Jo, nuk kam qenë jo. Dhe nuk e di çfarë të them për këtë, për këtë nuk e di sepse nuk kam qenë, nuk e kam përjetuar këtë. Por siç kam dëgjuar nuk e kanë pasur të lehtë. Janë fshehur, kanë pasur frikë, nuk kanë pasur rrymë, asgjë nuk kanë pasur. E din se si është, ja kjo është e tëra.

Anita Susuri: A keni edhe ndonjë gjë për të shtuar?

Marija Basller Karamatiq: Unë për vete nuk kam çka më, kjo është e tëra për tani.

Anita Susuri: Ju faleminderit.

Marija Basller Karamatiq: Asgjë, ndoshta në ndonjë rast tjetër, kur të keni kohë, edhe unë do të qetësohem, e ndoshta edhe ndonjë gjë më kujtohet.